

Godses Ejendomme i en Landsby alle blev lige store. Mange Smaabol fik da tillagt saa megen Jord, at de blev til Gaarde og altsaa lige saa store som de andre Gaarde, denne Husbond ejede i Byen. Oftest var det vist Husmanden, der fortsatte som Gaardfæster.

Man kan kun glæde sig over, at denne »Grundbog« i Husmandens og Husmandsbevægelsens Historie er fremkommet ved en saa kyndig Forfatters Haand som Dr. Skrubbeltrangs.

H. K. Kristensen.

Den gamle Vandmølle.

Steen B. Bøcher: Vandkraftens Udnyttelse i det sydlige Nørrejylland før og nu. Hagerup. 1942.

Som historiker griber man begærligt efter den foreliggende doktordisputats, da der, som forf. selv siger i indledningen, hverken fra historikers eller geografers side foreligger nogen sammenfattende behandling af de gamle danske vandmøller. Det har været forf.s hensigt at give os den ud fra et erhvervsgeografisk synspunkt. Dog at behandlingen af praktiske grunde holder sig til det ovenfor nævnte omraade med udblik til det øvrige land. Bogen maa altsaa lige saa fuldt komme til at beskæftige sig med historie som geografi. Den følgende anmeldelse vil gøre dens historiske stof til genstand for en nærmere betragtning.

Det skal straks siges, at det at drive videnskab, naar man sidder som adjunkt i Esbjerg, i sig selv er fortjenstfuldt. Vanskelighederne ved at fremskaffe det videnskabelige apparat er store. Der er dog ting i bogen, som ikke kan tilskrives denne grund, men som maa forklares som manglende historisk metode (et synspunkt, som ogsaa fremførtes af Dr. Ax. E. Christensen under handlingen paa Universitetet). Naar der saaledes i litteraturlisten anføres N. M. Petersens udgave af Jyske Lov (fra 1850) og P. G. Thorsens udgaver af Eriks sjællandske Lov og Skaanske Lov (henholdsvis 1852 og 1853), saa maa dette siges at være i strid med videnskabelig metode. Hvor fortjenstfulde end de herrers udgaver var for sin tid, saa er de dog nu ganske forældede, efter at Det Danske Litteraturselskab har foranstaltet landskabslovene udgivet paany med skyldig hensyntagen til den forøgede viden, som de mellemliggende aar har bragt. Det er ogsaa ret chokerende for en historiker at se følgende (Bøcher, p. 124): Axel Nielsen mener derimod, at Befolkningen i det 13. Aarh. var lige saa stor som 1750 etc. — Det er muligt, at A. Nielsen ogsaa mener det, men ellers er det Erik Arup, der

er ansvarlig for det anførte sted. Bøcher har blot ikke, skønt han dog tidligere har citeret Arups danmarkshistorie, opdaget, at Arup ogsaa er forf. til første afsnit i *Dänische Wirtschaftsgeschichte*.

Om det gælder geografer som helhed, skal jeg lade være usagt, men der synes i det foreliggende tilfælde hos forf. at kunne spores en vis skyhed for at give sig nærmere af med skrevne ting. Det er desværre ikke det eneste. Under omtalen af litteratur- og arkivarbejdet siges det, at materialet maatte samles fra et meget stort antal steder »og i adskillige tilfælde efterprøves«. Det er dog kun ganske naturligt. Arkivmaterialet maa dog til enhver Tid vurderes, og det samme gælder et stof af saa uensartet værdi som den topografiske litteratur. Blot forekommer det mig, at forf. alt for ofte undlader en kritisk stillingtagen til den litteratur, han benytter. Saaledes kan man ikke anføre en populær bog som Steensbergs: *Den danske Landsby* som kilde (p. 95 og 201), hvor rigtige end dens synspunkter er. Sagen kunde være klaret blot ved at gaa til den i nævnte bog anførte litteratur! Betyggende er det heller ikke, at forf. flere gange (p. 123 og 329) henviser til gamle sagn.

Som afslutning paa dette afsnit blot lige en anke over dispositionen. Man kan naturligvis lægge denne forskelligt an, men det virker forvirrende, naar man hakker de forskellige emner ud i smaastykker og blander dem, saa ingen af to samhørende stykker kommer sammen. At dette er tilfældet, kan man let overbevise sig om ved at se paa indholdsfortegnelsen, hvor I, IV og VI og paa samme maade II og V naturligt hører sammen.

Men bort fra det metodiske. Der er et problem, der interesserer forf. stærkt, nemlig skvatmøllen. Denne den ældste og enkleste form for vandmølle, har tidligere haft en meget vid udbredelse. Endnu er det stadig den almindelige mølletype paa Balkan. Naar forf. siger, at den muligvis endnu kan findes paa afsides steder som f. eks. Hebriderne og Shetlandsøerne, saa er det en unødvendig forsigtighed. Aa. Roussel har i sin bog »*Norse Building Customs etc.*« (Kbhvn. 1934) beskrevet saadanne møller, som han har opmaalt paa Shetlandsøerne. Ogsaa paa den skandinaviske halvø er skvatmøllen stadig i brug. Vender man sig til det danske omraade, saa er der ingen tvivl om, at skvatmøllerne her har været meget talrige. Vanskeligheden ligger blot i at afgøre, om en mølle har været skvatmølle eller ikke, naar møllen selv er forsvundet. Et sted i landet er der dog

stadig mulighed for at studere dem, nemlig paa Bornholm, hvad forf. ikke synes at have været klar over.

Naar det (p. 89) hævdes, at skvatmøllerne ca. aar 1600 næsten overalt var forsvundet, saa er det sikkert en forhastet slutning. Baade i forordningerne af 1588, 1617, 1639, 1643 og endelig i Danske Lov af 1683 tales der om skvatmøllernes afskaffelse. Men ialtfald indtil det sidstnævnte aar maa de have eksisteret og det endog i ret betydeligt antal. Og talen er slet ikke om at afskaffe dem over en bank. I D. L. 5.11.4. undtages udtrykkeligt de skvatmøller, »som der af Alders Tid haver gaaet Landgielde af, og i Søskinde Skifte, eller andre Skifter, ere gangne paa Lod, og bevisis at regnis for Landgielde«. Naar staten blot fik sine afgifter af dem, havde den intet imod, at møllerne bestod.

Et andet vigtigt spørgsmaal, som forf. desværre kun behandler ret svævende, er møllernes særstilling i deres egenskab af jordbrugere (p. 182 og 335—336). Det hævdes, at deres jordtilliggende som regel har været unddraget fællesskabet, og at møllerne derfor har haft et bedre landbrug end landsbyernes og ligesom herregaardenes har tjent som forbillede baade med udskiftning og dyrkningsmaade. Synspunktet er interessant, men det skal dog siges, at for Sønderjylland, hvor udskiftningen er behandlet af Troels Fink, synes forholdet ikke at gælde. Der tiltrænges en nærmere undersøgelse af hele sagen.

En ting savnes i bogen, der dog ellers berører saa mange spørgsmaal. Det er en behandling af selve mølleværkets historie, f. eks. hvornaar de forskellige kværntyper optræder. Det har ogsaa sin betydning for bedømmelsen af møllernes effektivitet.

Det bedste afsnit er forsaavidt det sidste, hvor der foretages en jævnførelse med det øvrige land.

Holger Rasmussen.

Godshistorie.

Det Classenske Fideicommis gennem 150 Aar. Af *Harald Jørgensen* og *Fridlev Skrubbeltrang*, udgivet af Det Classenske Fideicommis. 1942.

Den 24. Marts 1942 havde Det Classenske Fideicommis virket i 150 Aar. I den Anledning har Fideicommisset ladet sin Historie skrive af Socialhistorikeren, Arkivar *Harald Jørgensen* og Landbrugshistorikeren, Dr. phil. *Fridlev Skrubbeltrang*. Resultatet er blevet et stateligt Værk paa 600 Sider i smukt Udstyr og fuldt af gode Illustrationer. Forfatterne har delt Arbejdet paa den Maade, at Harald Jørgensen har skrevet Fideicommissets »almindelige Historie«, medens Skrubbeltrang har udarbejdet de underlig-